

34.1 NEBO / RAJ

(Zjavenie Jána 22,1-4)

(7.videnie. Nové nebo a nová zem. Blaženosť nebeského Jeruzalema)

Potom mi ukázal riekú vody života, čistú ako krištál' (odkaz na rajskú záhradu Eden v Genezis 2,10 a Ezechieli 47,8; podobne Joel 3,18 > antický obraz nebeskej oblohy s Mliečnou dráhou ako nebeskou riekou a mostom medzi dvomi bytiami; podobne gnosticko-mandejská predstava nebeského Jordánu), **vytekajúcu spod Božieho a Baránkovho trónu** (Kristus ako prameň života/dar života: pozri Christologický cyklus I.: *Živá voda*; podobne Ján 7,38; 4,14). **Uprostred námestia, z oboch strán rieky, je strom života** (gr. *xylon* = strom aj stromovie), **ktorý prináša dvanásť ráz** (nepretržite) **ovocie a lístie stromu je na uzdravenie národov** (odkaz na Genezis 2,8-14 > Ezechiela 47,12). **Už nikdy nebude nič prekliatie** (náprotivok k plodu stromu života a poznania záhrady Eden, cez ktorý vstúpila na svet smrť). **V ňom bude trón Boha a Baránka** (nebo ako blízkosť Boha) **a jeho služobníci mu budú slúžiť** (najvyššia pocta; odkaz na 7,15: *Uctievanie Baránka*), **budú mu hľadiť na jeho tvár** (rajská blaženosť a najvyšší dar pre spasených) **a na čele budú mať jeho meno** (odkaz na 14,1: *Hora Sion*; 7,3: *Štyria anjeli chránia strom života*). **Noci už nebude a nebudú potrebovať svetlo lampy ani svetlo slnka, lebo im bude žiarieť Pán, Boh** (podobne 21,23: *Nebeský Jeruzalem*; odkaz na Numeri 6,25; podobne Izaiáš 60,19; Žalm 80,4; 118,27) **a kraľovať budú na veky vekov** (podobne 1,6: Listy ázijským cirkvám: Pozdrav; 5,10: *Apokalyptický Baránok*; odkaz na Ezechiela 47,1-12; Joela 4,18; Zachariáša 14,8).

*

Kresťanské nebo, ktorého neoddeliteľnou súčasťou je Kristus (v symbolickej alebo realistickej rovine), sa prvý raz objavuje v ranom stredoveku na *sarkofágoch. Námet zobrazuje gréckeho boha neba Urana, väčšinou s fúzami, oblečeného alebo nahého, ako dvíha do výšky nebeskú klenbu. Kristus sedí na tróne s baldachýnom, pri ňom stoja dvaja apoštoli v úlohe dvoranov a kráľovských strážcov. Kristus má jednu nohu položenú na podnožke na znak svojho majestátu, druhú opiera o závoj klenby ako prejav svojej zvrchovanej vlády nad celým vesmírom (sarkofág Junia Bassa vo vatikánskych hrobkách, 4.st.). Námet prispel k vzniku obrazového typu *Kristus vševládca*.

Figurálne zobrazenie neba používalo aj gotické sochárstvo 13.-14.storočia. Nebo symbolizuje tzv. *Abrahámovu lono, sediaci praotec Abrahám, ktorý drží duše spravodlivých (úlohu ochrancu duší môže preberať aj Izák, Jákob, ale i Henoch a Eliáš) v záhybe odevu alebo šatke rozprestretej na kolenách s koncami šatky ovinutými okolo rúk (evanjeliár Henricha III., Eternach, 1043-46; mozaika dómu v Torcelle, okolo 1100; kniežací portál v Bambergu, 1320). Motív je prevzatý z *Podobenstva o boháčovi a Lazárovi* (Lukáš 16,19-23) a stal sa trvalým motívom neba vo východoeurópskom okruhu (*ikony*; pozri Christologický cyklus I.). V ranorenesančnom maliarstve nebo znázorňuje gotický chrám alebo zaklenutá chodba. Pri bráne kostola (pozri kapitola *Nebeská brána*), zvyčajne víta prichádzajúcich apoštol Peter, nebeský kľučiar, (odkaz na Matúša 16,18-19: *Odobzdanie kľúčov Petrovi*; pozri Christologický cyklus II.).

Bežná verzia, neskoršie obľúbená najmä severským maliarstvom, zobrazuje nebo ako rajskú záhradu. Táto verzia má viacero podôb: Kristus *Dobrý pastier* medzi palmami (tzv. sarkofág Rinalda v Ravenne, 5.st.), Kristus v kruhu apoštolov (mozaiky v kupolách baptistérií ariánov a ortodoxných v *Ravenne, okolo r.500), záhrada, kde vedľa seba spolunažívajú šelmy aj krotké zvieratá. Od neskorého stredoveku sa objavuje ohradená záhrada - *hortus conclusus so studňou života, s Pannou Máriou hrajúcou si s Jezuliatkom, niekedy aj so svätcami (podrobnosti hortus conclusus v kapitole *Zvestovanie Panne Márii*; pozri Christologický cyklus II.).

Inokedy má nebo podobu hradu, mesta alebo kruhu, z ktorého sa dolu pozerá anjel. Pomerne rozšírený bol námet (najmä v ľudovom umení), na ktorom spravodliví kráčajú po hradbách mrakov v spoločnosti anjelov, navzájom sa pozdravujú či objímajú s anjelmi (Fra Angelico, 1431).

Architektonickým vyjadrením neba bol chrám, predovšetkým chrámová kupola alebo plochý strop. Na ne maliari umiestňovali nebeské výjavy plné anjelských bytostí, ospevujúcich svätých, svätcov a rôznych vyvolencov, v baroku sú iluzionistické scény prevedené v technike *trompe l'oil (fr. zrakový klam) v žabej perspektíve.

Stredoveká predstava neba ako zložitej konštrukcie nebeských sfér inšpirovala predovšetkým pravoslávne umenie (Bulharsko, Rumunsko, kláštor Athos v Chilandari). Na Západe 13.storočia sa s námetom nebeských sfér stretávame na mozaike v kupole baziliky sv. Marka v Benátkach, v katedrále Chartres, Orcagnova výzdoba kostola S. Maria Novella vo Florencii a inde.

Blízko s tomuto poňatiu majú zobrazenia anjelského chóru s anjelmi hrajúcimi na hudobné nástroje (Vyšehradský kódex, 1085; Gentský oltár bratov van Eyckovcov, 15.st.; pozri kapitola *Anjeli pri Poslednom súde*).

*

V mytológii predstavuje nebo miesto, kde sídli božstvo, prípadne miesto posmrtného pobytu niektorých božstvom obľúbených, zaslúžilých a spravodlivých ľudí. Vo všeobecnosti je nebo konečným cieľom existencie smrteľníkov.

Nebo tvorí protipól pozemskej časti sveta. V starých mýtoch zem väčšinou vystupuje ako ženský princíp a nebo mužský princíp. Iba v egyptskej kozmogónii je tomu naopak a bohyňa Nut sa ako nebeská klenba skláňa nad Gebom, stelesňujúcim zem.

Stvoriteľské mýty väčšinou začínajú opisom prapôvodnej jednoty neba a zeme v podobe zmesi - chaosu alebo vo forme pohlavného zjednotenia mužského a ženského princípu, ktoré zastupujú určití bohovia (pozri Christologický cyklus I.: *Mystické zasnúbenie sv.Kataríny/Mystický sobáš*). Nebo má zvyčajne podobu panovníckeho sídla v oblakoch, najčastejšie na vrcholoch vysokých hôr, prípadne v korunách veľkých a mohutných stromov (Olymp v severnom Grécku, kanaánsky Sapfón pri ústí rieky Orontos do Stredozemného mora, germánsky *strom života* - jaseň Yggdrasil).

Podľa veľkej časti starovekých predstáv nebo tvorí pevná klenba, firmament. Na nej sídlia nebeské bytosti, ktoré určujú dráhy hviezd, zhora pozorujú ľudí a podľa ich správania im

posielajú blahodarné svetlo a teplo, zúrodňujúci dážď alebo sucho, ničivé blesky, ľadovce, záplavy, zemetrasenia, choroby...

Niektorí mytológovia sa domnievajú, že podobný obraz prinášajú aj prvé kapitoly Genezis: Z ničoty, lebo predstava fenického alebo babylonského chaosu chýba (jeho náznak je v hebr. výraze **tohu vabohu** - “neusporiadaná a prázdna“ zem) stvoril Jahve svet (slovo svet hebrejčina nepozná), nebo a zem (1,1). Zem (ako ostrov alebo prevrátený tanier) leží pevne ukotvená (pozri Žalm 104,5) na hĺbočinách (1,2) a prikrýva ju ako pologuľa pevná klenba (1,6). Úlohou klenby je rozdeliť vody. Tak vznikli spodné vody - more (1,7; 1,10), miesto temných mocností, nepriateľských človeku i Bohu, a nebeský oceán (1,8), ktorý dookola obmýva celú zem a v čase dažďov cez otvory v klenbe privádza vodu na zem. Na vnútornej časti oblohy/klenby/neba sa nachádzajú svetelné zdroje, slnko a mesiac (1,14-18). Priestor pod klenbou patrí človeku a rozličným zvieratám (1,11-31). Priestor neba je sídlom Boha a človek doň nemá prístup. Nebo je dejiskom Božej vlády, tu sa nachádza Boží trón (na ktorý po svojom zmŕtvychvstaní zasadne aj Kristus) a Bohom stvorené nebeské bytosti, anjeli (pozri kapitola *Anjeli pri Poslednom súde*).

Biblia prekladá pojem nebo niekoľkými slovami, avšak za najdôležitejšie sa pokladá hebrejské šamajim a grécke úranos. Hebrejský výraz má tvar plurálu a grécky výraz sa v plurálu často vyskytuje. Slovenské preklady používajú tak výraz nebo ako slovo nebesá, ale nezdá sa, že by tým vyjadrovali nejaký rozdielny obsah. Podľa niektorých bádateľov Biblia v súlade s antickou predstavou člení nebo na nebeské sféry. Výraz šamajim hebraisti vykladajú ako zloženinu slov šama a jim (tam, kde je voda, t.j. nebeský oceán), alebo eš a jim (ohň a voda, čiže na dva prvky, z ktorých bola nebeská oblasť stvorená - nebeský oceán, svetlo, blesky...).

*Pre nebo ako miesto, kde sídli a odkiaľ vládne Boh, používa Biblia pomenovania “**nebeské kráľovstvo**“ alebo “**Božie kráľovstvo**“. Nebeské kráľovstvo, grécky “hé basilea tón úranion“, *aramejsky “malkuta di-šemaja“, hebrejsky “malekut ha-šamajim“ nahrádzalo v judaizme 1.storočia, ale aj predtým a tiež potom, slovo Boh. Ide o typické hebrejské slovné spojenie (v gréčtine sa objavuje v *Septuaginte a v Novom zákone). “Božie kráľovstvo“ (vo význame kráľovstvo Boha), grécky “hé basileia tú theú“ je výraz, ktorý nahradil predošlé typické hebrejské spojenie (Nebeské kráľovstvo), aby vyhovoval mentalite kresťanov pochádzajúcich z *pohanstva. Obsahom vyjadruje nie miesto, ale kraľovanie Boha nad stvorením, vládu Boha. Vstúpiť do Božieho kráľovstva znamená vstúpiť do večného života (okrem iného týmto rozborom Tresmontand //Hebrejský Kristus, str. 95// dokazuje, že Matúšovo evanjelium, ktoré používa výraz nebeské kráľovstvo tam, kde paralelné pasáže z Markovho a Lukášovho evanjelia majú (mladší) výraz Božie kráľovstvo, je staršie (pozri Christologický cyklus II.: Povolanie Matúša).*

Nakoľko hebrejská Biblia pozná sedem rôznych označení pre nebo (**vilon**, Izaiáš 40,22; **rakia**, Genezis 1,17; **šchykim**, Žalm 78,23; **zevul**, 1Kráľov 8,13; Izaiáš 63,15; **ma'on**, Deuteronomium 26,15; **machon**, 1Kráľov 8,39; **avarot**, Žalm 68,5), bádatelia usudzujú, že Židia v istých etapách svojho vývoja prijali predstavu siedmich nebies, nebeských sfér. Židovské *apokryfy a rabínske predstavy sa potom stali jedným zo zdrojov stredovekého štruktúrovaného neba.

V židovskom apokryfe Etiópsky Henoch (1Henoch, 2.st.pr.Kr.) prvé nebo (šamajim) hraničilo s pozemským svetom a sídlil v ňom Adam a Eva a vládol mu anjel Gabriel. Rabi Šimon ben Lakiš (3.st.) šamajim nazýva oponou, lebo chráni zem a v noci sa zvinie, čím odhalí mesiac a hviezdy. Sú na ňom aj mraky, ľad, vetry a ohnivá rieka. V druhom nebi (rakia) sú podľa niektorých rabínov uväznení padlí anjeli a vládne mu anjel Refäel/Rafael. Sídlí tu hriešnici a v úplnej tme čakajú na deň posledného súdu. Podľa inej, kresťanskej legendy v tejto sfére čaká Ján Krstiteľ. Tretiemu nebu (sadun alebo šechaqim) vládne anjel Anael/Aniel/Hanael. V severnom cípe tejto sféry sa nachádza peklo a v južnej raj. Štvrté nebo (zevul alebo machanon) ovláda anjel Michael. Nebeský cestovateľ *Henoch v štvrtom nebi videl nebeský Jeruzalem s rajskou záhradou a stromom poznania. Piatemu nebu (machon) vládne anjel Sandalfon (podľa jednej verzie na anjela premenený prorok Eliáš > pozri Christologický cyklus II.: *Premenenie Pána*). Je sférou Boha, *Árona a anjelov pomsty. V zúfalstve tu žijú obrovití padlí anjeli. Šiestemu nebu vládne v noci Zebul (Zabaoth) a vo dne Sabat (Sabaot). V šiestom nebi prebýva sedem cherubov a sedem fénixov, ktorí spevom oslavujú Boha. Žijú tu aj anjeli študujúci astronómiu, poriadok ročných období a času, zákonitosti prírody. Je tu aj zásobáreň ľadovca, snehu a hmly... V siedmom nebi vládne anjel Kafziel (hebr. Božia rýchlosť), podľa niektorých predstáv anjel osamelosti, smútku a slz. Práve v tejto sfére žije Jahve obklopený serafmi, cherubmi a trónami a odtiaľ sa rinie nesmierne svetlo.

Podľa bádateľov s pojmom nebo a nebeské sféry súvisí pojem nebeský zástup, pre ktorý má hebrejská Biblia niekoľko výrazov. Výraz saba haššamajim sa väčšinou sa objavuje vtedy, keď ide o modloslužbu (Deuteronomium 4,19 atď.). Saba haššmajim v sebe spája významy nebeské telesá a anjelské bytosti. Bádatelia usudzujú, že podľa týchto predstáv mali jednotlivcov i národy na starosti anjeli rôzneho postavenia. Súčasne tento nebeský zástup mal dozor nad planétami, hviezdami a hmlovinou, ktoré v babylonských a gréckych mýtoch zosobňovali určití bohovia.

Hebrejský výraz Zebaoth (1Kráľov 22,19), z ktorého až neskoršie vznikol anjel Sabaot, sa tiež prekladá ako nebeský zástup (pozri kapitola *Anjeli pri Poslednom súde*). Ide o tvar v množnom čísle s pôvodným významom vojsko. V tomto prípade sa nejedná o ľudí - vojakov, ale o prírodné sily, hviezdy na nebi, ktoré sú, podobne ako oblaky a blesky na zemi, podriadené Bohu, čím sa potvrdzuje zvrchovaná vláda Boha v kozme.

Slovné spojenie Hospodin zástupov (hebr. **Jahve sabaoth**), ktoré sa v Biblii objavuje až 300krát, je podľa bádateľov titul Boha spojený s jeho postavením Pána nad zástupom (národom, kmeňmi) Izraela. Má však súčasne aj vzťah k nebeskému zástupu v jeho anjelskom význame.

V podobnom zmysle hovorí o nebi aj Nový zákon. Objavila sa domnienka, že Nový zákon zodpovedá rabínskej predstave siedmich nebies, nakoľko sa v ňom hovorí o raji (Lukáš 23,43) a o "tretom nebi" (2Korinským 12,2). Tiež o Ježišovi sa píše, že "prešiel nebesami" (Židom 4,14). Jedná sa však o veľmi slabé základy, než aby sa na nich dala táto teória postaviť (môže ísť o obrazné vyjadrenie). Na tomto (nebeskom) mieste Ježiš žil u Otca (Ján 17,5) a sem sa pri svojom nanebovstúpení aj vrátil.

Na veriacich čaká v nebi raj, rajska záhrada (obnovený Eden), kde spravodliví dostanú konečnú odmenu za svoju oddanosť Bohu (Matúš 6,20) a v blízkosti Pána budú bývať naveky (2Korinským 5,1). Podobne o nebi píše v 11.storočí aj teológ Ota z Freisingu: večná blaženosť spočíva vo visio Dei, videní Boha, možnosti vidieť, oslavovať, milovať a chváliť Ho; blaženie nepoznajú žiadnu žiadostivosť a telesnú túžbu.

Symbolickým vyjadrením neba a nadpozemských sfér sú kupoly a i ploché stropy kostolov, ktoré umelci vyzdobovali nebeskými scénami. V súlade s týmto poňatím vystupovali chrámové vráta ako nebeské brány a celá sakrálna stavba ako architektonické vyjadrenie Božej trónnej sály. Západoeurópske predstavy o nebi majú väčšinou pozemské znaky (prameň, studňa, lúka, strom, plody, dúha, oblak, hmla, slnečné lúče, hviezda, brána, božská bytosť ľudskej podoby), preto sú zrozumiteľné. Iba výnimočne sa objavujú predstavy posunuté viac do duchovných rovín bez prídavných znakov nebeskej klenby s oblakmi a záhrobnými radosťami.

Rovnako ako iné náboženské systémy, ktoré od seba oddeľujú pojmy nebo a raj, aj kresťanská mytológia chápe nebo ako duchovnú ríšu, zatiaľ čo raj vystupuje ako druhá záhrada Eden, obnovená po poslednom súde a plná pôžitkov, ktoré odmeňujú tých, čo za života strádali.

Záhrada Eden (hebr. **Gan Eden**) pôvodné texty (Genezis 2,4; redakcia Pentateuchu bola dokončená okolo polovice 5.st.pr.Kr.) nespájali s predstavou raja a vôbec nie neba. Bola záhradou (hebr. gan), rozkošne krásnou (hebr. 'eden - rozkoš), kdesi na východe Bohom stvorenej zeme. Bola ohradeným a chráneným miestom na zemi (odtiaľ predstava stredovekej zatvorenej záhrady hortus conclusus) miestom kde rástli rôzne stromy, ktoré dávali úrodu dvanásťkrát do roka (Zjavenie 22,1) a uprostred záhrady stáli strom života a strom poznania dobrého a zlého. Záhrada bola napájaná riekou, ktorá v nej pramenila a rozdeľovala sa do štyroch tokov (pozri kapitola *Uctievanie Baránka Chválenie Pána mučeníkmi*). Tu mali večne žiť v blaženom spojení so svojím Stvoriteľom Adam a Eva. Pojem rajska záhrada Eden sa objavuje až v gréckej *Septuaginte (3.-2.st.pr.Kr.) a latinskej *Vulgáte (5.st.). Oba preklady spájajú pojmy Eden, raj, nebo, blažená zaslvetná ríša a vytvárajú celkom nový obraz rajskej záhrady Eden - blaženej zaslvetnej ríše protikladnej miestu určenému zlým. Stalo sa tak pod vplyvom antických predstáv o elyzejských poliach a ostrovoch blažených (pozri kapitola *Peklo*).

Túto predstavu raja budúcnosti (po príchodu mesiáša) si prisvojili talmudskí učenci 1.-2.storočia (Mišna Avot 5,23). Fantastické obrazy opisovali, ako sa svet premení pod dotykom mesiášovej ruky: Zázračne sa zväčší plodnosť prírody, na voz alebo loď sa pomestí jediný strapec hrozna a vylisuje sa z neho veľký džbán vína ... Úroda dozreje za jeden mesiac a stromy budú plodiť každé dva mesiace, klasy pšenice budú veľké ako dve ľadviny veľkého dobytky, ženy budú rodiť deti každý deň...

Podobnú predstavu o nebeskom raji má aj Korán; o raji v podobe záhrady al džanna, s fontánami, tienistými údoliami, ovocnými stromami, kde tečú prúdy vody, mlieka a medu (v protiklade k pekelnému stromu zaqqúm s horkými plodmi). Vyvolených tu čakajú príbytky a stoly s vyberanými jedlami a nápojmi v drahocenných nádobách. Od vína, ktoré budú piť, sa neopijú. Budú mať na sebe najkrajší hodvábný odev zelenej (Mohamedovej) farby, vyšívajú

zlatom, budú sedieť na pohovkách zdobených zlatom a perlami. Muži sa budú tešiť zo spoločnosti krásnych panien, hurisek. Po čase (zrejme pod vplyvom východokresťanských eschatologických predstáv) hurisky nahradili „čisté manželky“, t.j. pozemské partnerky veriacich. Najväčšou duchovnou radosťou je pohľad na Božiu tvár, mier v duši a odpustenie a tiež to, že v raji nebude počuť prázdne táranie a ohováranie (odraz Mohamedovej situácie v Mekke, kde bol predmetom ohováraní a posmeškov; možno tiež prorokov odpor k veľavravnosti a vystatovaniu, typickým vlastnostiam Arabov). Niektorí vykladači zdôrazňujú zvláštnu obraznosť arabského jazyka, pre ktorý je typické používanie metafor. Islam však žiada chápať opisy raja doslovne, jednako len s vedomím, že opisovaná skutočnosť sa vymyká našej predstave.

V Európe 12.storočia patrí do okruhu rajsých predstáv povest' o kresťanskom kráľovstve kňaza Jána, ktoré sa rozkladalo kdesi v Ázii, medzi „tromi Indiami, Babylonskou púšťou a babylonskou vežou“, alebo, podľa novovekých predstáv, v Afrike (v tom prípade stotožňované s kresťanskou - koptskou - Etiópiou a Núbiou). Kráľovstvo bolo obývané cnostným a bohatým ľudom, ktorý nepoznal nerest', živil sa nebeským pokrmom, mannou, žil päťsto rokov, každých sto rokov omladol a vždy nadobudol silu tým, že sa trikrát napil vody z prameňa, ktorý vyviera pod koreňmi stromu na „onom mieste“... Legendy o kňazovi Jánovi očarovali po stáročia cestovateľov a dobrodruhov (Marco Polo), dejepiscov, kronikárov a spisovateľov. Ríša bola vyznačená dokonca na prvých európskych glóbusoch z 15.storočia. Autor predlohy spisu List kňaza Jána (12.st.) bol vzdelaný kňaz, ktorý poznal orientálnu literatúru a vedel o existencii kresťanských (*nestoriánskych) osád v Ázii. Mýtická Jánova ríša mala množstvo bájných ľudských i zvieracích obyvateľov, ku ktorým patrili aj ľudozrútske národy Gog a Magog (pozri kapitola *Drak odviazaný z reťaze*), používaných v boji s nepriateľmi ríše.

*

Stredoveká predstava neba mala podobu sfér (zvyčajne deviatich), ktoré obaľovali zem až do výšky Božieho trónu. Namiesto sféra sa častejšie používal výraz *chór (z gr. **choros** - tanec; miesto, kde sa tancuje; v antike kultový tanec alebo spev na počesť určitého božstva).

V kresťanskej kultúre sa zrodila predstava spoločného účinkovania (spevom a tancom) anjelských bytostí vo vesmíre. Predpokladalo sa, že táto anjelská hudba, ľudským uchom nepostihnuteľná, ale pre človeka blahodarná, spôsobuje pohyb Slnka, Mesiaca, planét a hviezd.

Tieto myšlienky nadväzovali na antickú filozofiu. Podľa pytagorejcov (6.st.pr.Kr.) a platonikov (5.-4.st.pr.Kr.) vesmír znie. Nebesá tým, že krúžia, vytvárajú hudbu. Pomalé planéty ako Saturn a Jupiter vydávajú hlbšie tóny a rýchle planéty ako Merkúr, Venuša vyššie tóny. Božská hudba nemôže byť počutá, pokiaľ je ľudstvo vo svojom materiálnom stave. Grécky filozof a matematik Pytagoras (†500 pr.Kr.) mal byť jediným zo smrteľníkov, ktorý bol schopný počuť túto hudbu sfér.

Rímsky filozof Anicius Torquatus Severinus Boethius (†524), kresťan silno ovplyvnený *novoplatonizmom, členil hudbu na svetovú (musica mundana), na hudbu v človeku (musica humana) a hudbu vyludzovanú hudobnými nástrojmi (musica instrumentalis). Veril, že

jestvuje tzv. *thema mundi*, hudobný námet, na ktorý je svet utváraný. Sedem duchov planetárnych sfér, v poradí, akom sú sféry usporiadané, tvorí niečo ako nebeskú lýru so siedmimi strunami (Satur C, Jupiter D, Mars E, Slnko F, Venuša G, Merkúr A, Mesiac H). V Jánovom Zjavení (5,8-9: *Apokalyptický baránok*) majú nebeské bytosti pred Božím trónom v rukách božie harfy a neprestajne hrajú a spievajú.

Na predstavu anjelskej hudby zodpovednej za harmonický pohyb nebeských telies nadviazal vo svojich vo svojich úvahách aj astronóm Ján Kepler (†1630). Anjelská hudba a anjelské chóry si našli miesto v kresťanskom umení: Anjeli bývajú zobrazovaní nielen ako speváci, ale aj ako hudobníci hrajúci na hudobných nástrojoch (Matthias Grünewald: oltár Narodenie Ježiša, Ishenheim, 1512-1515). Benediktínska mníška a vizionárka Hildegarda z Bingenu (†1179) dokonca označila Pannu Máriu za dirigentku nebeskej hudby, s čestným titulom kráľovná anjelov (zvláštneho anjela hudby menom Israfíl poznal aj ľudový islam; jemu bolo mu zverené trúbenie počas Posledného súdu).

Už v ranom kresťanstve zrodila myšlienka rozdelenia anjelov na chóry a to podľa biblických i mimobiblických kategórií (Ezechiel, 1- 2Henoch, Kolosenským 1,16, Efezským 1,21; 1Tesalonickým 4,16). Texty sú však v tejto otázke nejednotné, najmä pokiaľ ide o počet a hierarchiu chórov, ich povinnosti a úlohy. O nebeskej hierarchii písal mních a biskup Gregor Naziánsky (†339) a biskup Cyril Jeruzalemský (†386). Ale najznámejšiu z raných klasifikácií uviedol anonymný Pseudo-Dionysius Areopagita v grécky písanom spise O nebeskej hierarchii (gr. *Peri tés úraniás hierarchiás*; lat. *De coelesti hierarchia*), ktoré podnietilo rozsiahle mystické učenie. Neznámeho autora na základe podvrhnutých listov dlho stotožňovali Dionysiom Areopagitom, členom aténskeho archeopágu, ktorého obrátil na kresťanskú vieru apoštol Pavol (Skutky 17,34). Tento novozákonný Dionysios bol pokladaný za prvého aténskeho biskupa a potom ho dlho stotožňovali s parížskym biskupom Denisom (†250), patrónom Francúzska a mučeníkom. Opát kostola St.Denis, Hilduin, biskupa Denisa nesprávne (a zrejme účelovo) stotožnil s autorom spisu O nebeskej hierarchii (v skutočnosti ním bol sýrsky autor, ktorý žil okolo roku 500; údajne ide o gruzínskeho spisovateľa Petra Ibéra, ktorý používal pseudonym D.A.). Pre časnosť vzniku získal spis veľkú popularitu u kresťanských autorít a roku 649 ho ako kanonický odporučil Lateránsky koncil. Popri Biblii a cirkevnom otcovi Augustínovi je Pseudo-Dionysius najčastejšie citovaným kresťanským autorom. Jeho dielo preložil a opatril komentárom v polovine 9.storočia írsky mysliteľ ranej scholastiky, teológ Ioannes Scotus Eriugena (†877).

Pseudo-Dionysius bol stúpencom novoplatonizmu a v duchu tohto smeru pokúsil spojiť kresťanské a židovské náboženské tradície (novozákonné texty 1Kolosenským, Efezským 1,12; 3,10; Rímskym 8,38 a nasl.). *Novoplatonizmus predstavoval poslednú fázu antickej filozofie a ako prvý sa pokúsil o vedecké, filozoficko-systematické budovanie kresťanského uvažovania v učení kresťanských mysliteľov 2.-8.storočia.

O hierarchickom usporiadaní anjelov do chórov písal aj pápež Gregor Veľký (†604), ktorý navrhoval iné delenie (I. serafovia a cherubovia, ktorí obkolesujú a velebia Boha; II. päť sfér anjelských bytostí, ktoré pôsobia na zemi a vo vesmíre; III. archanjeli a anjeli, ktorí sú v spojení s ľudstvom). O Gregorovej klasifikácii sa posmešne vyjadril taliansky renesančný

básnik Dante Alighieri (†1321) v diele *Raj* (28,133); Dante uprednostňoval Pseudo-Dionysiovu klasifikáciu neba.

V stopách pápeža Gregora išla mystička, spisovateľka a prírodovedkyňa Hildegarda z Bingenu (†1179). Vo svojej knihe *Liber Scivitas Domini* (Poznaj cesty Pána) píše o dvoch vonkajších a dvoch vnútorných nebeských prstencoch. Avšak na ilustráciách jej diela, ktoré zrejme vznikli po jej smrti, vidieť Pseudo-Dionysiovu klasifikáciu trikrát tri sféry.

Všeobecne prijaté rozdelenie nebeských chórov pochádza od dominikánskeho mnícha a teológa Tomáša Akvinského (†1274), ktorý vychádzal z Pseudo-Dionysia. V spise *Summa Theologica* Tomáš Akvinský tvrdí, že medzi anjelmi existujú tri triády, ktoré sa delia do troch tried a tvoria celkom deväť chórov; prvá triáda obklopuje Boha, druhá vládne hviezdám a živlom, tretia je povolaná k ochrane pozemskej ríše. Deväťstupňovú anjelskú hierarchiu uznáva aj zakladateľ antropozofie Rudolf Steiner († 1925). Niektorí stredovekí teológovia ešte hovoria o desiatom chóre, ku ktorému patria anjeli strážni, ktorí na konci vekov medzi seba prijímú všetkých dobrých ľudí (pozri kapitola *Anjeli pri Poslednom súde*). Predstavu neba štruktúrovaného do chórov pozná aj islam (španielsky arabský učenec Ibn'Arabi, *1165).

*

Rozčlenenie nebeských sfér v spise *O nebeskej hierarchii*:

I. hierarchia (najvyššia):

1. Serafovia/hebr. **širufa/serafim**/lat. seraphini. Najvyššie postavený anjelský chór, ktorý neustále obklopuje Boží trón a bez prerušenia spieva hebrejsky hymnus Kadoš, Kadoš, Kadoš (Svätý, svätý, svätý je pán zástupov...; v aram. Kadiš). Serafovia majú šesť krídiel a vyžarujú prenikavé svetlo lásky k Bohu. Sú zodpovední za prvotný pohyb a sféru stálic. Podrobnosti v kapitole *Anjeli pri Poslednom súde*.

2. Cherubovia/hebr. **cherubim**/lat. cherubini. Majú schopnosť vidieť a rozpoznať Boha a podať svoju múdrosť ďalej. Sú zdrojom poznania. Zatiaľ čo serafovia sú Okrídlení, cherubovia sú Vidiaci, lebo bezprostredne čelia Bohu, prvotnému princípu poznania. V starozákonnej tradícii (Ezechiel) majú podobu veľkých kolies alebo bytostí s množstvom očí. Sú zodpovední za prvotný pohyb a sféru stálic. Podrobnosti v kapitole *Anjeli pri Poslednom súde*.

3. Tróny/hebr. **aralim/ofanim/galgallin**/gr. **tronoi**/lat. throni. Ľuďom prinášajú Božiu spravodlivosť. Podľa Pseudo-Dionysia majú podobu židovských cherubov-galgalin. Biblia ich uvádza iba raz v Liste Kolosenským (1,16). Tróny bývajú zobrazované, ako nesú kráľovský trón. Sú zodpovední za planétu Saturn.

II. hierarchia (stredná):

4. Panstvá/hebr. **hašmallim**/gr. **kyriotetes**/lat. dominationes. Dozerajú na povinnosti anjelských chórov v hierarchii pod nimi. Nepatria ku skutočným služobným anjelom. Samostatne preberajú vedenie Božích zámerov. Biblia ich uvádza iba raz v Korintským (1,16). Panstvá bývajú zobrazované ako anjeli s korunami na hlave; v rukách držia ríšske jablká alebo žezlá. Grécky receptár Hermeneia radí zobrazovať ich ako bytosti s palicou v podobe kríža a so sférou s Kristovým monogramom. Sú zodpovední za planétu Jupiter.

5. Sily/hebr. **malachim/tarshishim**/gr. **dynameis**/lat. virtutes. Starajú sa o plnenie Božej prozreteľnosti. Sú prostredníkmi Božieho požehnania a zázrakov. Sú zodpovední za pohyb hviezd a sprostredkovanie energie, ktorá prináleží prírodným silám. Pravdepodobne sem patria anjeli, ktorí stoja nad všetkou telesnosťou. Ich prostredníctvom sa dejú zázraky, sú zdrojom pôvabu a nebojácnosti. Sprevádzajú statočných ľudí a chránia ich. Podľa židovského apokryfu Život Adama a Evy (1.st.) dve takéto bytosti pomáhali pri narodení Kaina; dve z nich tiež sprevádzali Krista pri nanebovstúpení. Sily bývajú zobrazované ako anjeli s ľaliami (symbol čistoty) alebo s ružami (symbol krvi a života). Hermeneia odporúča maľovať ich v nádhernom odeve ako Panstvá, ale bez obuvi. Sú zodpovední za Slnko.

6. Mocnosti/hebr. **elohim**/gr. **exousiai**/lat. potestates. Údajne boli stvorení ako prví. U ich vzniku stojí bytosť Elohim, čo je podľa niektorých sám boh *Jahve (pozri kapitola *Anjeli pri Poslednom súde*). Mocnosti sú plné dynamickej energie a starajú sa o bezpodmienečné plnenie Božej prozreteľnosti. Prostredníctvom svojej odvahy sú odrazom Boha ako zdroja všetkej sily. Podľa Pseudo-Dionysia bránia svet pred útokmi démonov. Podľa Listu Korinťanom (1,16) sa usilujú o rovnováhu dobra a zla v ľudskej duši. Mocnosti, niekedy aj ostatné nižšie chóry, bývajú zobrazované v brnení. Hermeneia odporúča zobrazovať ich v bohato zdobenom plášti a *tunike po kolená. Sú zodpovední za planétu Venuša.

III. hierarchia (najnižšia):

7. Kniežactvá/prvopočiatky/gr. **archai**/lat. principatus. Majú na starosti ochranu veľkých národov a pozemských miest. Pôsobia na vznik a vývoj politických ríš. Sú príkladom vodcovského umenia podľa najvyšších princípov, z tohto dôvodu sú poradcami vládcov vo veciach správy vlád. Sú spomínaní v Liste Kolosenským (1,16). Zlatá legenda uvádza niektoré mená (Nisroch, Anael, Cervill). Hermeneia odporúča maľovať ich v nádhernom odeve a obuvi, s ľaliou v ruke. Sú zodpovední za Mars.

8. Archanjeli/gr. **archangeloi**/lat. archangeli. Práve oni sú pravými zvestovateľmi a poslami Božích rozhodnutí, najdôležitejšími prostredníkmi medzi Bohom a jedincami. Sú zodpovední za blaho mnohých ľudí. Niektorí komentátori Apokalypsy v nich videli bytosti okolo Božieho trónu v kapitole 1,9-3,11: *Jánovo videnie siedmich svietnikov*. Sú zodpovední za planétu Merkúr. Podrobnosti v kapitole *Anjeli pri Poslednom súde*.

9. Anjeli/gr. **angeloi**/lat. angeli. Stoja najbližšie človeku a sú prostredníkmi medzi Bohom a ľuďmi. Sprostredkovávajú každému jedincovi osvietenie a múdrosť. Spolu s archanjelmi bdejú nad všetkým, čo súvisí s telesnosťou. V Biblii sú úzko spojení s pozemským životom Krista. Berú si na starosť zomierajúcich a ich duše. Mávajú najrôznejšiu, predovšetkým ľudskú podobu. Hermeneia odporúča zobrazovať ich v odeve diakona, s palicou zakončenou krížom a so symbolom eucharistie (diskoi) v ruke. Niekedy majú svätožiariu. Sú zodpovední za planétu Mesiac. Podrobnosti v kapitole *Anjeli pri Poslednom súde*.

Pseudo-Dionysius vo svojej konštrukcii neba vychádzal zo starej gnostickej predstavy siedmich nebies. Gnóza (gr. poznanie nadzmyslovým spôsobom) patrila v neskej antike k najvýznamnejším myšlienkovým prúdom. Bola ovplyvnená staroiránskymi náboženskými predstavami, mezopotámskou astrológiou a novoplatonizmom.

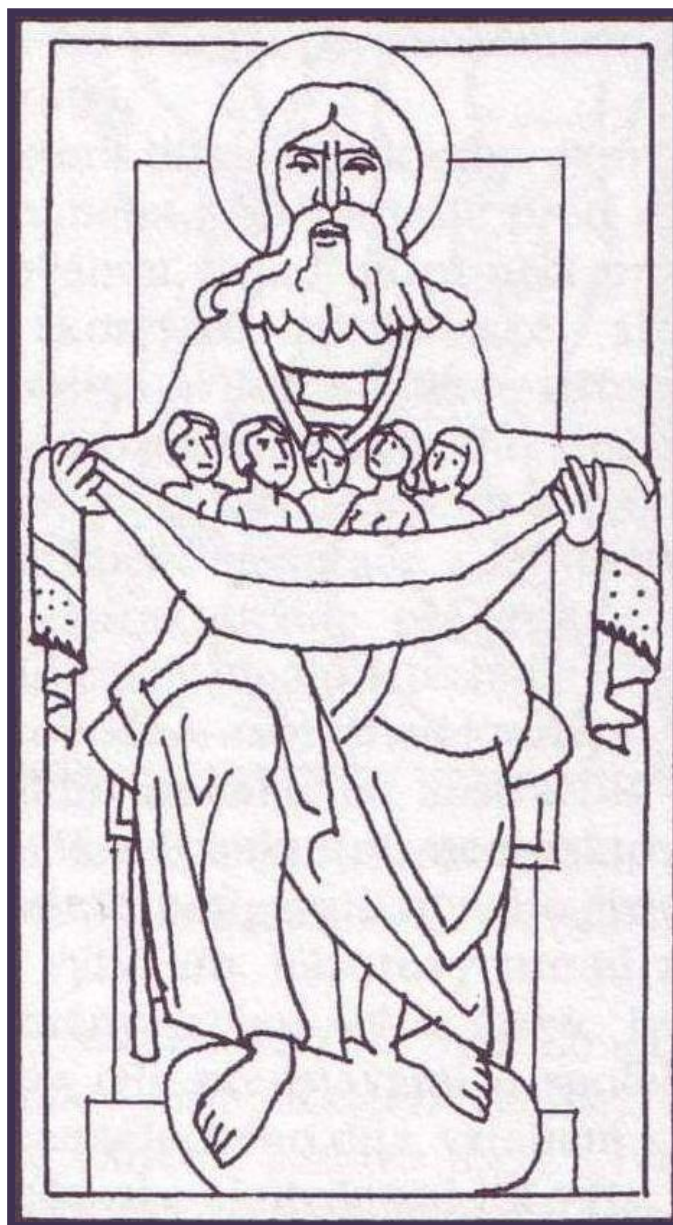
Podľa gnostických predstáv do jednotlivých nebeských vrstiev vložil prvotný prarodič - stvoriteľský boh Jaldabaoth - sedem bezpohlavných bytostí. Neskôršie sa zmenil, stal sa z neho tyran obávajúci sa o svoju vládu. Ohrozoval ostatných bohov, dokonca aj svoju matku Pistis Sofiu, prvotnú ženskú silu, praprincíp a stvoriteľskú bytosť. *Pistis - Sofia (gr. Viera - Múdrost') sa zhrozila, čo spolu s Chaosom stvorila (pozri kapitola *Šelma morská*). Proti otcovi sa vzbúril Sabaoth, postavil sa na čelo siedmich nebeských bytostí a vyhlásil Jaldabaothovi vojnu. Bola to prvá bitka vo vesmíre. Jaldabaoth bol v nej porazený, keď sa zjavila Pistis Sofia v podobe číreho svetla. Pramene mýtu, zachytené aj literárne v spise *Vznik sveta*, sú komplikované a protirečivé. Podľa niektorých bádateľov bol Sabaoth (hebr. vojská, zástupy; pozri kapitola *Anjeli pri Poslednom súde*) totožný s izraelským Jahvem. V gnostickom mýte zreteľne doznieva aj grécky príbeh bohov Urana, Krona a Dia.

*

K téme raja a nebeského Jeruzalema sa hlási Boschov triptych *Záhrada pozemských rozkoší I*. Obraz vznikol v rokoch 1503-1504 a je známy aj pod názvom *Tisícročné kráľovstvo*. Kritika ho považuje za umelcovo najzávažnejšie dielo. Podľa niektorých je triptych dôkazom, že Hieronymus Bosch patril k radikálnej heretickej sekte Bratstvo slobodného ducha, známej ako adamiti. Na svojom obraze údajne zachytil rituálny ľúbostný obrad, akému sa oddávali muži a ženy, hľadajúci prvotnú nevinnosť.

Výtvarný kritik Fraengel odmietol považovať scény za zmyselné fantázie, lebo dielo bolo určené na výzdobu *oltára a malo povznášať zbožnosť. Podľa Fraengela ide o dôkladne zašifrované prirovnania a alegórie, ktoré majú hodnotu tajomných zjavení. Fraengelova teória mala široký ohlas v 20.storočí. Napriek tomu chýbajú dôkazy, že v Brabantsku, kde Bosch pôsobil, skutočne existovalo Bratstvo slobodného ducha. Logickejšie sa zdá vysvetlenie, ktoré v triptychu *Záhrada rozkoší* vidí zobrazenie autorových pokušení.

Fray José Siguenza roku 1576 opísal triptych ako "obraz márnivej chvály a chuti jahody alebo granátového jablka, ktorých chuť človek pocíti až vtedy, keď pominie". Zobrazený sex má vyvolať predstavy chuti červeného ovocia, jahôd, moruší, čerešní alebo viničových strapcov, ktoré sa niektoré postavy pokúšajú zjesť a iné sa do nich ukrývajú. Zobrazenie rôznych sexuálnych radovánok opakuje okamih tesne predtým, keď Adam a Eva okúsili zakázané ovocie. Súčasní psychológovia vo výjavoch vidia obrazy tzv. materinskej sexuality (milenci sa uzatvárajú do okrúhlych plodov alebo priesračných bublín, symbolizujúcich život plodu vo vnútri matrice). Jednako si treba pripomenúť stredoveké prostredie, v ktorom obraz vznikol. Podľa historika umenia Dirka Baxa viac ako rôzne vedecké interpretácie by poslúžili na pochopenie diela stredoveké, obľúbené, ale dnes už zabudnuté slovné hry a hádanky.

ABRAHÁMOVO LONO
KRESBA PODĽA DREVOREZU

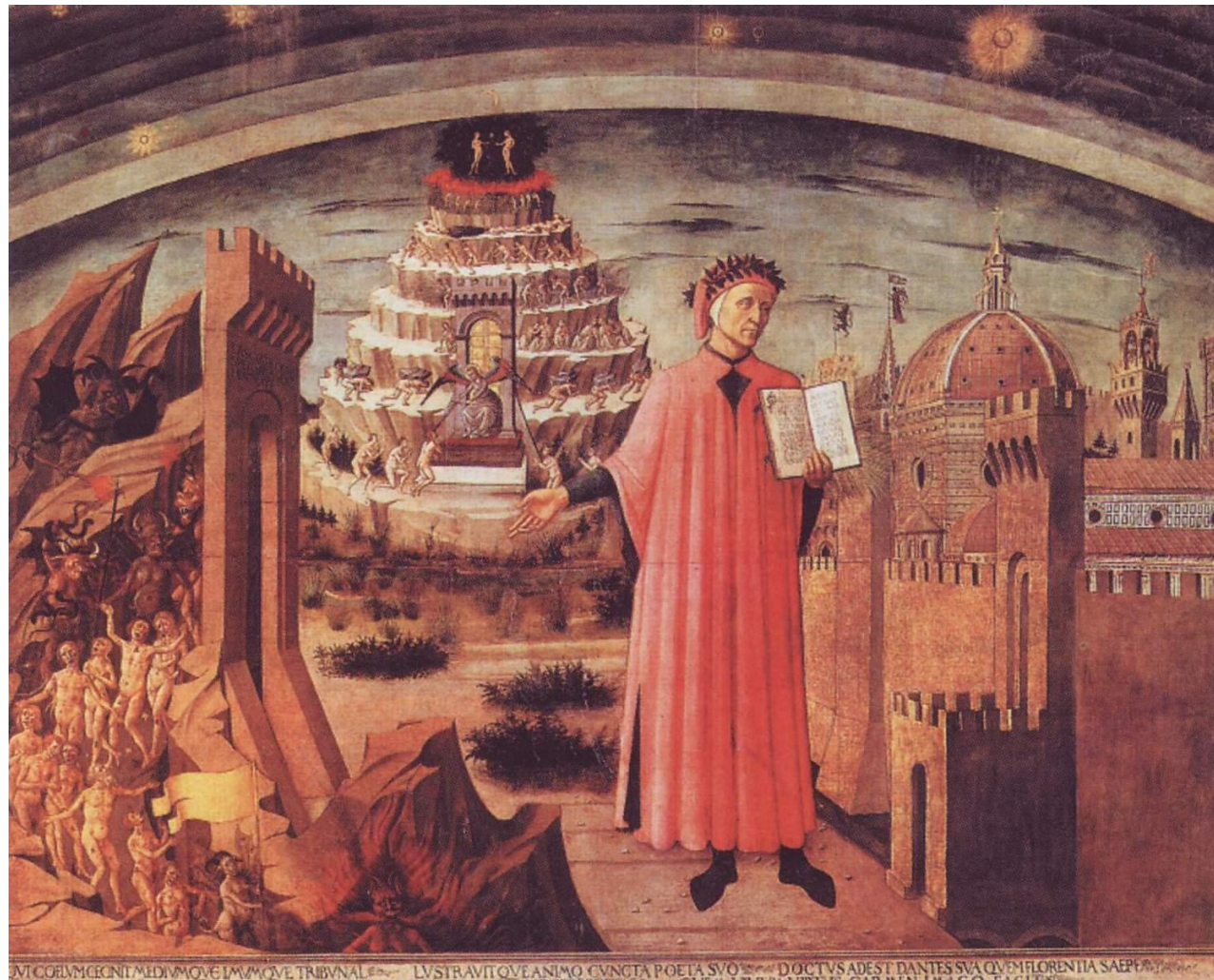
NEBESKÉ SFÉRY – PÚTNIK NAZERAJÚCI DO INÉHO SVETA

(16. STOROČIE) DREVOREZ

ŠTYRI RAJSKÉ RIEKY (12. STOROČIE)

KRESBA PODĽA HORTUS DELICARUM OD HERRADY Z LANDSBERGA

PEKELNÁ A NEBESKÁ BRÁNA, DANTE ALIGHIERI (1465) DOMENICO DI MICHELINO
FRESKA DÓMU SANTA MARIA DEL FIORE

RAJSKÁ ZÁHRADA SO STVORITEĽOM A ADAMOM (1423)

ŠVÁBSKE ZRKADLO, WIENER NEUSTADT

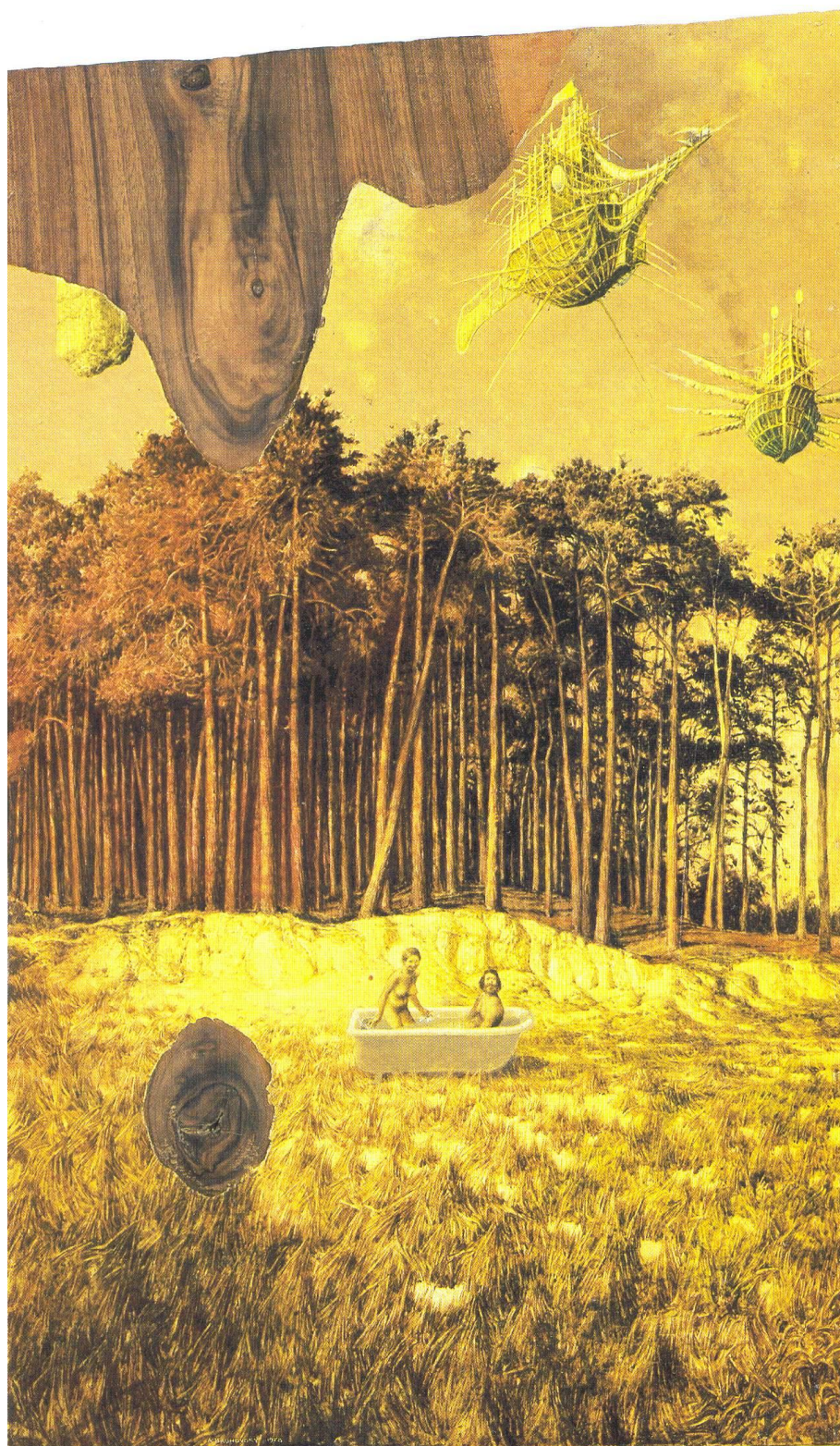

RAJ ZVIERAT (1633) M. MERIAN

TÚŽBA (1978) ALBÍN BRUNOVSKÝ

LEPT

ĎAKUJEME. MÁME SA DOBRE (1978) ALBÍN BRUNOVSKÝ

OLEJOMAĽBA NA DREVE

PEKNÝ DEŇ (1983) ALBÍN BRUNOVSKÝ

DOBŘÝ PASTIER (5. STOROČIE)

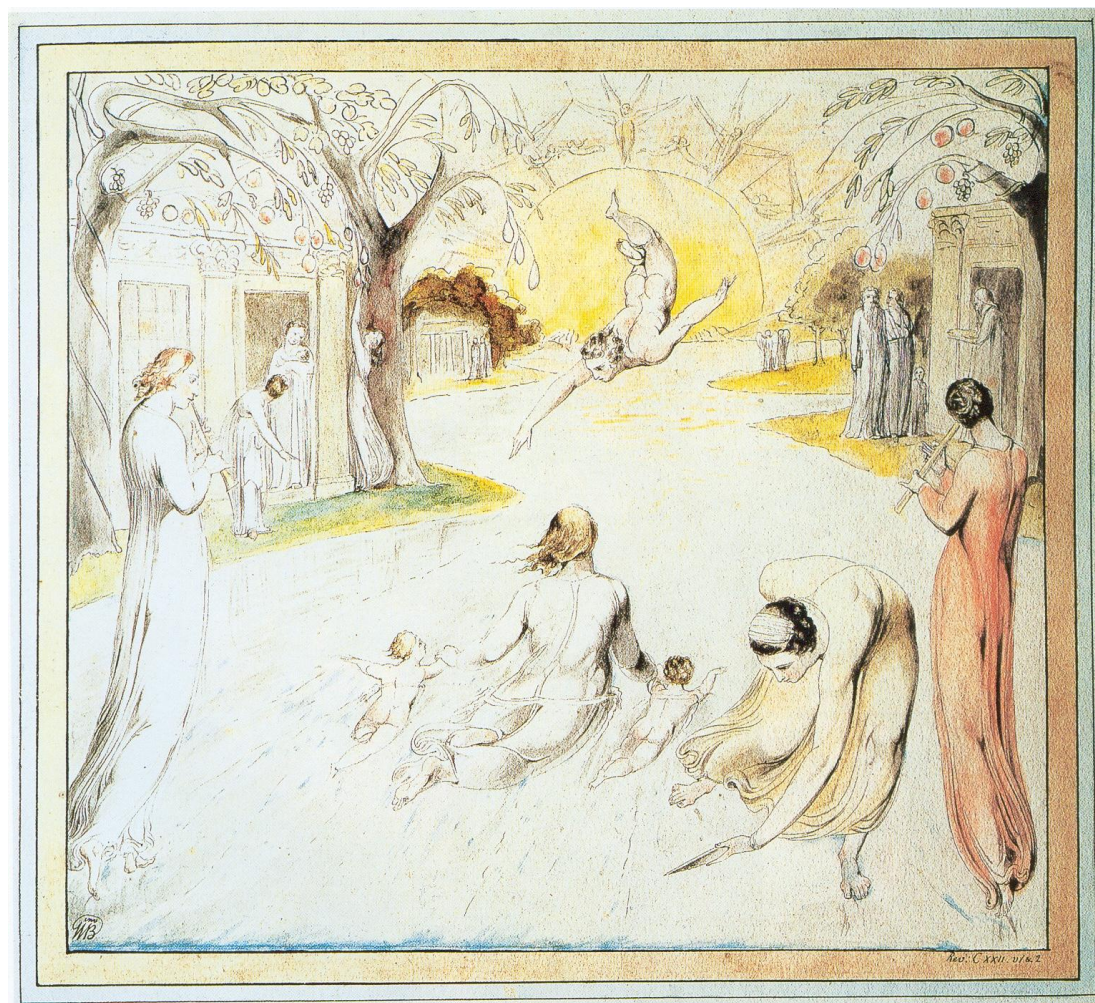
MAUZÓLEUM GALLY PLACIDIE, RAVENNA, MOZAIKA

ZÁHRADA POZEMSKÝCH ROZKOŠÍ I. (1503 -1504) HIERONIMUS BOSCH

SVĚTÁ RODINA S JABLOŇOU (1630 – 1632) P. P. RUBENS

RIEKA ŽIVOTA (1805) WILLIAM BLAKE

ABRAHÁMOVO LONO (16. STOROČIE)

DETAIL IKONY Z KRAJNEJ BYSTREJ

NEBESKÝ RAJ (16. STOROČIE)

DETAIL IKONY Z KOSTOLA KOZMU A DAMIÁNA.

LUKOV - VENECIA

BOHÁČ A LAZÁR (1852 – 1860) SCHNORR VON CAROLSFELD

RAJ (12. STOROČIE)

ILUMINÁCIA RUKOPISU ZBIERKY KÁZNÍ O PANNE MÁRII

OD MNÍCHA JAKUBA KOKKINOBAFEMA

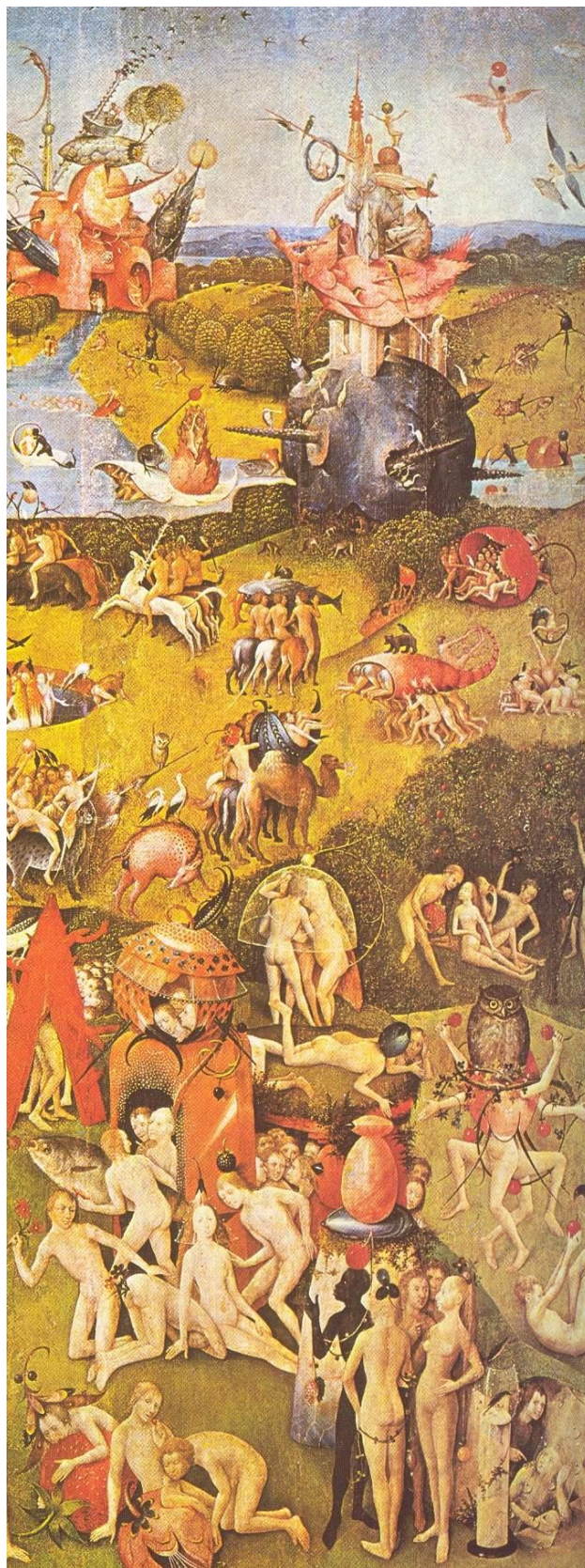

TRIUMF CÍRKVI (1365 – 1367) ANDREA DI BONAIUTO
NÁSTENNÁ MALBA KAPLNKY KLÁŠTORA MARIA NOVELLA
VO FLORENCII

POZEMSKÝ RAJ (16. STOROČIE) HIERONYMUS BOSCH

DETAIL STREDNEJ ČASTI KRÍDLA ZÁHRADA POZEMSKÝCH ROZKOŠÍ

POZEMSKÝ RAJ (16. STOROČIE) HIERONYMUS BOSCH

DETAIL STREDNEJ ČASTI KRÍDLA ZÁHRADA POZEMSKÝCH ROZKOŠÍ

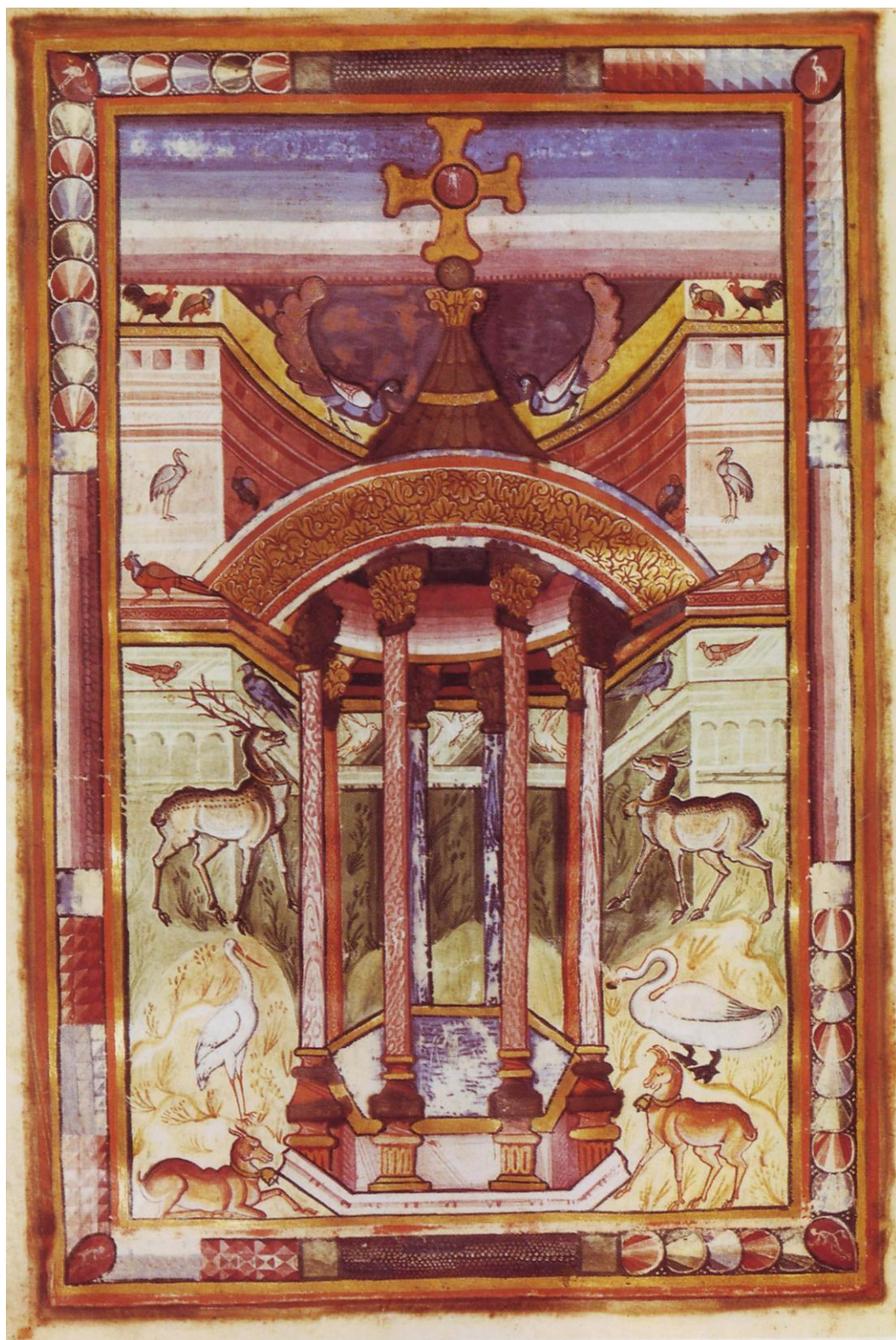

POZEMSKÝ RAJ (16. STOROČIE) HIERONYMUS BOSCH

DETAIL BOČNÉHO KRÍDLA ZÁHRADA POZEMSKÝCH ROZKOŠÍ

KRISTUS PANTOKRATOR (6. STOROČIE) MOZAIKA ZO SAN VITALE V RAVENE

STUDŇA ŽIVOTA (800) EVANJELIÁR SV. MEDARDA, AACHEN

ANJELI V NEBESKEJ KRAJINE (1460)

FRESKA Z KAPLNKY V PALZZO MEDICI, FLORENCIA